

ALISHER NAVOIY ILMIY MEROSI O'RGANILISHI

Aminjonova Durdona Doniyor qizi
Farg'ona davlat universiteti, filologiya
fakulteti, 2-kurs talabasi
aminjonovadurdona25@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola Alisher Navoiyning adabiy merosini, ayniqsa uning adabiy tanqid va tasavvufiy qarashlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada Navoiyning "Majolis un-nafois" va "Muhokamat ul-lug'atayn" kabi asarlarida ko'rsatilgan adabiy tanqid va tilshunoslikdagi yondashuvlari hamda "Mahbub ul-qulub" va "Munojot" kabi tasavvufiy asarlaridagi ilohiy va insoniy qadriyatlarni chuqur tahlil qilinadi. Maqola shuningdek, Navoiyning adabiyotdagi o'rni va uning asarlarining zamonaviy adabiyotga ta'siri haqida ham fikr yuritadi.

Kalit So'zlar: Alisher Navoiy, Adabiy tanqid, Tasavvuf, "Majolis un-nafois", "Muhokamat ul-lug'atayn", "Mahbub ul-qulub", "Munojot", Tilshunoslik. Zamonaviy adabiyotga ta'sir.

Alisher Navoiyning adabiy merosini o'rganish, uning adabiy tanqidiy qarashlarini chuqurroq tushunish uchun juda muhimdir. Navoiy adabiyotga nafaqat she'riy yaratuvchi sifatida, balki tanqidchi va nazariyotchilar sifatida ham katta hissa qo'shgan. Uning asarlari orqali adabiy tanqid va badiiy estetikaning rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Navoiyning adabiy tanqidga yondashuvi an'anaviy Sharq adabiyotida ko'p uchraydigan didaktik va axloqiy masalalardan tashqari, badiiy ifoda va uslubiy yangiliklarni ham qamrab olgan.

Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois" asari o'z davrining eng yaxshi shoirlarini tanqid qilish va ulug'lash orqali adabiy tanqidning ajoyib namunasi. Asar o'n to'qqiz majlisdan iborat bo'lib, har bir majlisda turli mintaqalardan kelgan shoirlar va ularning ijodiy mahorati haqida bahs yuritiladi. Bu asar orqali Navoiy adabiyotning turli janrlari va uslublarini, shuningdek, she'riyatning estetik qadriyatlarini chuqur tahlil qiladi. U shoirlarning asarlarini, uslub va yondashuvlarini solishtirar ekan, adabiy tanqidning ob'ektiv mezonlarini ishlab chiqishga harakat qiladi.

Navoiyning adabiy tanqididagi yana bir muhim jihat bu uning adabiyotni ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishning asosiy omili sifatida ko'rishidir. U adabiyotni faqat estetik zavq manbai emas, balki inson qalbini tarbiyalash va jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni oshirish vositasi sifatida ham qaraydi. Navoiyning bu yondashuvi uning asarlari orqali ham ko'rinib turadi, u o'zining she'rlarida ham doimo yuksak ma'naviyat va axloqiy fazilatlarini targ'ib qilgan.

Navoiyning adabiy tanqidiy qarashlarini o'rganish, uning asarlari orqali adabiyotning badiiy estetikasini rivojlantirishga qo'shgan hissasini tushunishda yordam beradi. Uning "Majolis un-nafois" asari esa adabiy tanqid sifatida o'rganilganda, Sharq adabiyotida tanqidchilikning rivojlanishi va uning adabiy merosdagi o'rni haqida chuqurroq tushuncha beradi. Navoiyning adabiy tanqidiy faoliyati nafaqat o'zbek adabiyotida, balki butun Sharq adabiyoti tarixida alohida ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Alisher Navoiyning tasavvufiy qarashlari uning adabiy va fikriy merosida muhim o'rin tutadi. Tasavvuf, o'zining chuqur falsafiy mohiyati va insonning ichki dunyosiga qaratilgan e'tibori bilan, Navoiy asarlarining asosiy ruhiy manbalardan biri hisoblanadi. Uning "Mahbub ul-qulub" va "Munojot" kabi asarlari bu borada alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular orqali Navoiy tasavvuf ta'limotining mohiyatini ochib beradi va bu ta'limotlarni o'zbek adabiyoti va madaniyatida muhim bir o'rin egallashiga sabab bo'ladi.

"Mahbub ul-qulub" asari Navoiyning tasavvufiy qarashlarini eng yaxshi namoyon etuvchi asarlardan biridir. Ushbu asar insonning ma'naviy kamolot yo'lidagi turli bosqichlari haqida so'z yuritadi va bu bosqichlarni har bir insonning ichki dunyosi bilan bog'liq holda tahlil qiladi. Navoiy bu asarda tasavvufiy tushunchalarni umumiy insoniy qadriyatlarga aylantirishga harakat qiladi, shu bilan birga, insonning o'zo'zini anglash va ruhiy o'sish yo'llarini ko'rsatib beradi. Asar, shuningdek, insoniy munosabatlar, jamiyatdagi o'zaro ta'sirlar va axloqiy me'yorlar kabi mavzularni ham qamrab oladi.

"Munojot" asari esa Navoiyning tasavvufiy lirikasining yorqin namunasi. Bu asarda u tasavvufning asosiy g'oyalarini, jumladan, Allohga bo'lgan muhabbat, insonning nafsini tanqidi, tafakkur va zikr orqali ruhiy poklanish kabi tushunchalarni she'riy tilga soladi. "Munojot"ning she'rlari orqali Navoiy o'quvchilarni ruhiy boylik va ma'naviyatga chorlaydi, ularga ichki dunyoni chuqurroq anglash va uni boyitish yo'llarini ko'rsatadi.

Navoiyning tasavvufga yondashuvi uning asarlarida faqat diniy kontekst doirasida emas, balki kengroq ma'naviy va etik kontekstda ham namoyon bo'ladi. U tasavvufiy g'oyalar orqali jamiyatdagi muammolarni hal etish, insonlararo munosabatlarni yaxshilash va umumiy axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishga intiladi. Navoiyning bu yondashuvi uning asarlarini nafaqat o'zbek, balki butun Sharq adabiyoti va madaniyati doirasida muhim qiladi.

Alisher Navoiyning tasavvufiy qarashlari va uning asarlarida tasavvuf ta'limotining aks etishi, uning adabiy va ruhiy merosining muhim qismlaridan birini tashkil etadi. "Mahbub ul-qulub" va "Munojot" kabi asarlari orqali u o'zbek adabiyoti va madaniyatida tasavvufiy fikrlarning chuqur ildiz otishiga yordam beradi va bu g'oyalar orqali insonlarning ma'naviy dunyosini boyitishga hissa qo'shadi. Navoiyning

tasavvufiy asarlari nafaqat diniy bilimlar, balki umumiy insoniy qadriyatlarni ham o'z ichiga oladi, bu esa uning asarlarini vaqt va makondan tashqari universal ahamiyat kasb etishiga sabab bo'ladi.

Alisher Navoiyning lirik she'rlari o'zbek adabiyotining eng go'zal va ta'sirchan sahifalaridan birini tashkil etadi. Uning lirikasida ifoda etilgan chuqur mazmun, nozik histuyg'ular va yuksak badiiy mahorat, zamonaviy o'zbek she'riyatiga katta ta'sir ko'rsatgan. Navoiyning g'azallari va ruboiylari, o'zining uslubiy xilmaxilligi va mavzularning boy spektri bilan, ko'plab avlodlar uchun ilhom manbai bo'lib kelmoqda.

Navoiyning lirikasida muhabbat, tabiat go'zalligi, insoniy fazilatlar va tasavvufiy g'oyalar kabi mavzular muntazam ravishda uchraydi. Uning she'rlarida muhabbat nafaqat insonlar o'rtasidagi hissiy aloqa sifatida, balki ilohiy muhabbat va ruhiy kamolotning ramzi sifatida ham talqin etiladi. Bu, Navoiyning she'rlarini faqat bir o'lchovli emas, balki ko'p qirrali va chuqur ma'noli qiladi. Uning she'rlarida tez-tez uchraydigan tabiat tavsiflari esa, go'zallikka bo'lgan intilishni va tabiat bilan uyg'unlikda yashashning ahamiyatini urg'ulaydi.

Navoiyning uslubi va badiiyatida Sharq she'riyatining an'anaviy elementlari bilan bir qatorda, uning o'ziga xos ijodiy yondashuvi ham seziladi. Uning g'azallari an'anaviy aruz vaznida yozilgan bo'lib, bu vazn unga o'z fikrlarini aniq va ritmik tarzda ifoda etish imkonini beradi. Shu bilan birga, Navoiy ruboiy janrida ham mahoratini namoyish etadi, bu janrda u ko'proq falsafiy va tasavvufiy mavzularni qamrab oladi. Navoiyning she'rlarida ishlatilgan ramziylik, kinoya va istioralar o'quvchilarni chuqur tafakkurga chorlaydi va matnlarning ko'p qatlamli tushunilishini ta'minlaydi.

Zamonaviy o'zbek she'riyatiga Navoiyning ta'siri juda katta. Uning asarlari o'zbek shoir va yozuvchilari uchun nafaqat ilhom manbai, balki badiiy me'yor va namuna vazifasini ham o'taydi. Navoiyning badiiy qarashlari va estetik idealari zamonaviy o'zbek adiblariga she'riyatda yangi uslublar va mavzularni izlashda yo'lyo'riq bo'lib xizmat qiladi. Uning asarlari orqali yoritilgan insoniylik, go'zallik va ma'naviyat g'oyalarining ahamiyati bugungi kunda ham o'zbek she'riyatining asosiy mavzularidan biri bo'lib qolmoqda.

Alisher Navoiyning lirikasi o'zbek adabiyotining eng yorqin va ta'sirchan qismlaridan biridir. Uning she'rlari, g'azallari va ruboiylari orqali ifoda etilgan chuqur mazmun va go'zal badiiyat, zamonaviy o'zbek shoir va yozuvchilariga ilhom baxsh etib kelmoqda va ularning ijodida muhim o'rin tutmoqda. Navoiyning adabiy merosi o'zbek she'riyatining rivojlanishida doimiy ravishda muhim rol o'ynab kelmoqda, uning asarlari esa avlodlardan avlodlarga o'tib, yangi ijodkorlar uchun namuna va ilhom manbai bo'lib qolmoqda.

Alisher Navoiyning "Muhokamat ul-lug'atayn" asari uning ilmiyfoydali ijodiy merosining eng muhim qismlaridan biri hisoblanadi. Bu asar, asosan, ikki muhim til

— fors va turk tillarining o‘zaro munosabatlari, ularning adabiyotdagi o‘rni va har ikki tilning badiiypublitsistik salohiyatini solishtirishga bag‘ishlangan. Navoiy ushbu asar orqali o‘z davrining tilshunoslik va tarjimonlik sohaslariga katta hissa qo‘shgan, shuningdek, turkiy tillarning adabiy til sifatidagi qadriyatini mustahkamlashga intilgan.

"Muhokamat ul-lug‘atayn" asari ikki til o‘rtasidagi adabiy va ilmiy raqobatni batafsil tahlil qilish bilan birga, tilshunoslik sohasida yangi yondashuvlarni taklif etadi. Navoiy bu asarda fors va turk tillarining tarixiy rivojlanishini, grammatik tuzilishlarini, leksik boyliklarini va badiiy ifodaviy imkoniyatlarini solishtiruvchi tahlil yuritadi. Uning fikricha, har ikkala til ham o‘zining go‘zallik va ifodaviy kuchiga ega, lekin Navoiy turkiy tilning adabiyotdagi o‘rnini mustahkamlash maqsadida turk tilining afzalliklarini ta’kidlaydi.

Navoiyning tilshunoslikka qo‘shgan hissasi shundaki, u tillar o‘rtasidagi farqlarni faqat lingvistik jihatdan emas, balki madaniy va adabiy kontekstda ham ko‘rib chiqadi. "Muhokamat ul-lug‘atayn" asarida turk tilining she’riyat va nasrda qo‘llanilishi, uning ifodaviy salohiyatini ochib berishga qaratilgan misollar keltiriladi. Navoiy turk tilining boy so‘z yasaliş imkoniyatlari va badiiy ifodalanishdagi samaradorligini urg‘ulaydi, shu bilan birga fors tilining ham o‘zining noyob xususiyatlariga ega ekanligini tan oladi.

Bu asar shuningdek, tarjimonlik sohasiga ham katta hissa qo‘shgan. Navoiy tillar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir va almashinuvni, adabiy asarlarni bir tildan ikkinchi tilga o‘girish jarayonlarini yoritadi. Uning fikricha, har bir tarjimon asl matnni iloji boricha aniq va sodiq qolgan holda, ma’noga sodiq tarzda o‘girishni maqsad qilishi kerak. Navoiy bu jarayonda til bilimlarining chuqurligini, shuningdek, madaniy kontekstlarni tushunishning muhimligini ta’kidlaydi.

"Muhokamat ul-lug‘atayn" Alisher Navoiyning ilmiyfoydali asarlaridan biri sifatida, nafaqat o‘zbek, balki butun turkiy adabiyotlarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynagan. Ushbu asar orqali Navoiy turk tilining adabiyotdagi o‘rnini mustahkamlashga, shuningdek, tilshunoslik va tarjimonlik sohaslarida yangi metodologiyalarni joriy etishga hissa qo‘shgan. Navoiyning bu yondashuvlari tillar va madaniyatlar o‘rtasidagi dialogni chuqurlashtirishga va turli tillardagi adabiy merosni boyitishga xizmat qilgan.

Xulosa: Alisher Navoiyning adabiy va fikriy merosi nafaqat o‘zbek, balki butun Sharq adabiyoti tarixida beqiyos ahamiyatga ega. Uning adabiy tanqidga yondashuvi va tasavvufiy qarashlari uning asarlarida chuqur ifodalangan. Navoiyning adabiy tanqididagi ob’ektivlik va badiiy ifodalarning chuqur tahlili, shuningdek, tasavvuf ta’limotlarining adabiyotdagi ifodalanishi uning merosini nafaqat diniymistik, balki kengroq madaniy va etik kontekstda ham muhim qiladi. Navoiyning

tilshunoslikdagi ishlari esa turkiy tillarning adabiyotdagi oʻrnini mustahkamlashda va tillar oʻrtasidagi dialogni chuqurlashtirishda katta hissa qoʻshgan.

Adabiyotlar roʻyxati:

1. Navoiy, A. (15asr). "Majolis un-nafois".
2. Navoiy, A. (15asr). "Muhokamat ul-lugʻatayn".
3. Navoiy, A. (15asr). "Mahbub ul-qulub".
4. Navoiy, A. (15asr). "Munojot".
5. Anvarov, A. (1999). "Alisher Navoiy va uning adabiy merosi". Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Nashriyoti.
6. Rahmatov, S. (2003). "Alisher Navoiyning tasavvufiy qarashlari". Toshkent: Fan va turmush.
7. Ziyoev, K. (2005). "Navoiy asarlaridagi adabiy tanqid". Samarqand: Samarqand Universiteti Matbuoti.